

الْحَمْدُ لِلَّهِ
الْحَمْدُ لِلَّهِ
الْحَمْدُ لِلَّهِ

مجتمع آموزش عالی فقه

- سرشناسه: طاهری، محمدحنیف، ۱۹۷۴م. -
عنوان و نام پدیدآور: مطالعه تطبیقی تروریسم از منظر فقه شیعه و حنفی
مشخصات نشر: قم: مرکز بین‌المللی ترجمه و نشر المصطفی ﷺ، ۱۳۹۴.
فروست اصلی: مرکز بین‌المللی ترجمه و نشر المصطفی ﷺ
پ ۱۳۹۴/۴۰۸/۲۷۸
فروست فرعی: مجتمع آموزش عالی فقه / ۱۸
شابک: ۹۷۸-۹۶۴-۱۹۵-۵۳۹-۹
وضعیت فهرست نویسی: فیبای مختصر
یادداشت: کتابنامه: ص. ۲۸۱-۲۹۵؛ همچنین به صورت زیرنویس.
شناسه افزوده: جامعة المصطفی ﷺ العالمية.
مرکز بین‌المللی ترجمه و نشر المصطفی ﷺ
شماره کتابشناسی ملی: ۳۷۷۴۰۵۹

اهداء و تشکر:

تقدیم به ساحت مقدس پیامبر رحمت محمد مصطفی ﷺ و به پدر و
مادرم که زمینه تحصیل معارف اسلامی را فراهم نمودند.
و سپاس‌گذاری از همراهی همسر فداکار و فرزندان عزیزم.

مطالعه تطبیقی تروریسم از منظر فقه شیعه و حنفی

محمد حنیف طاهری

مرکز بین‌المللی
ترجمه و نشر المصطفیٰ ﷺ

مطالعه تطبیقی تروریسم از منظر فقه شیعه و حنفی

مؤلف: محمدحنیف طاهری

چاپ اول: ۱۳۹۴ ش / ۱۴۳۶ ق

ناشر: مرکز بین‌المللی ترجمه و نشر المصطفی (علیه السلام)

● چاپ: نارنجستان ● قیمت: ۱۳۰۰۰۰ ریال ● شمارگان: ۳۰۰

همه حقوق برای ناشر محفوظ است.

مراکز فروش:

- قم، چهارراه شهدا، خیابان معلم غربی (حجتیه)، نیش کوچه ۱۸. تلفکس: ۰۲۵-۳۷۸۳۹۳۰۵۹
- قم، بلوار محمدامین، سه‌راه سالاریه. تلفن: ۰۲۵-۳۲۱۳۳۱۰۶ - فکس: ۰۲۵-۳۲۱۳۳۱۴۶

pub.miu.ac.ir - miup@pub.miu.ac.ir

با سپاس از دست‌اندرکارانی که ما را در تولید این اثر یاری رساندند.

- مدیر انتشارات: عباس ثقفی
- ناظر گرافیک: مسعود مهدوی
- صفحه‌آرایی: محمد خسروبیگی
- مدیریت تولید: روح‌الله سلمانی
- طراح جلد: سید مهدی عمادی مجد
- ویراستار: مصطفی رضایی دیل
- ناظر تولید: جعفر قاسمی ابهری
- ناظر چاپ: نعمت‌الله یزدانی
- نمونه خوانی: محمد خسروبیگی
- ناظر فنی: محمدباقر شکری
- آماده سازی: سید محسن عمادی

سخن ناشر

با پیروزی انقلاب شکوهمند اسلامی و در عصر جهانی شدن ارتباطات، پرسش‌ها و چالش‌های نوینی در حوزه علوم انسانی فرا روی اندیشمندان مسلمان قرار گرفت که همه به نوعی برخاسته از مسئولیت دشوار حکومت در این عصر است؛ دورانی که پای‌بندی به دین و سنت در مدیریت همه‌جانبه کشورها بسیار چالش‌برانگیز می‌نماید. از این رو مطالعات و پژوهش‌های به‌روز، جامع، منسجم و کاربردی در حوزه دین، بر اساس معیارهای معتبر جهانی و عمق و اصالت اندیشه‌های ناب، بایسته و ضروری است و جلوگیری از انحرافات فکری و تربیتی پژوهندگان حوزه دین، مهم و مورد عنایت تمامی بنیان‌گذاران این شجره طیبه، به‌ویژه معمار بزرگ انقلاب اسلامی، امام خمینی رحمته‌الله و مقام معظم رهبری (دام‌ظله‌العالی) می‌باشد.

«جامعه‌المصطفی رحمته‌الله العالمية» برای تحقق این رسالت خطیر و در مسیر نشر معارف ناب محمدی رحمته‌الله «مرکز بین‌المللی ترجمه و نشر المصطفی رحمته‌الله» را تأسیس کرده است.

اثر حاضر با عنوان مطالعه تطبیقی تروریسم از منظر فقه شیعه و حنفی حاصل پژوهش فاضل گرامی جناب آقای محمدحنیف طاهری، کوششی است در به ثمر رساندن گوشه‌ای از این اهداف متعالی. در پایان لازم می‌دانیم تلاش همه عزیزانی را که در نشر این کتاب سهمی داشته‌اند، سپاس گزارده، ارباب فضل و معرفت را به یاری بخوانیم تا ما را از دیدگاه‌های سازنده خویش بهره‌مند سازند.

مرکز بین‌المللی

ترجمه و نشر المصطفی

فهرست

پیشگفتار	۱۵
۱. مفاهیم و کلیات	۲۱
بررسی مفهومی واژگان کلیدی	۲۱
۱. فقه (jurisprudence)	۲۱
۲. مذهب (منهج) فقهی	۲۲
۳. ترور و تروریسم	۲۳
مصادیق تروریسم	۲۸
عناوین و اصطلاحات فقهی قابل انطباق یا مرتبط با مفهوم ترور	۲۸
۱. فتک (fatk)	۲۸
۲. اغتیال و غیله (Assassination)	۲۹
۳. إرهاب (terror)	۳۰
۴. جرابه و مُحارِب (belligerent)	۳۱
۵. فساد و مفسد (Corruption)	۳۲
۶. بغی و باغی (insurrectionary)	۳۳
۷. دفاع (defense)	۳۴
۸. انتحار (suicide)	۳۶
۹. استشهاد (Martyrdom)	۳۷

۳۷	عملیات استشهادی و ماهیت آن
۴۳	عناصر و شاخصه‌های مفهومی تروریسم
۴۵	توضیح برخی از ویژگی‌ها و شاخصه‌ها
۴۸	رویکردهای مختلف به پدیده تروریسم
۴۸	۱. رویکرد سیاسی به مسئله تروریسم
۵۰	۲. رویکرد اجتماعی به تروریسم
۵۱	۳. رویکرد حقوقی به تروریسم
۵۱	ارزیابی تعاریف و دیدگاه‌ها
۵۲	زمینه‌ها، شرایط و عوامل شکل‌گیری تروریسم
۵۴	۱. بحران هویتی و هویت‌آفرینی
۵۴	۲. رفع ظلم
۵۴	۳. جلب توجه
۵۵	۴. خودکشی
۵۶	۵. استبداد (سرکوب آزادی خواهی)
۵۸	۶. جنگ سرد بین دو ابرقدرت شرق و غرب
۵۹	۷. استعمار مدرن و پسامدرن
۶۰	۸. تهاجمات فرهنگی، مذهبی و تمدنی غرب
۶۲	۹. تبلیغات منفی و افراطی مذهب‌یون در رسانه‌ها
۶۳	۱۰. نقش رسانه‌ها در ترویج تروریسم
۶۶	۱۱. جهانی شدن
۶۷	پیشینه تاریخی تروریسم
۶۷	۱. پیشینه تروریسم در دوران قدیم
۷۰	۲. پیشینه تروریسم در جهان اسلام
۷۰	الف) تروریسم در حکومت بنی‌امیه و گروه خوارج
۷۲	ب) تروریسم در حکومت بنی‌عباس
۷۳	۳. انگیزه یا انگیزه‌ها
۷۴	۴. هدف یا اهداف
۷۵	۵. تروریسم و نهضت‌های آزادی‌بخش

۷۹	۲. انواع و گونه‌های مختلف تروریسم.....
۷۹	مقدمه.....
۸۰	گونه‌شناسی تروریسم.....
۸۰	۱. تروریسم غیرسیاسی.....
۸۰	الف) تروریسم روانی.....
۸۱	ب) تروریسم جنایی.....
۸۳	۲. تروریسم سیاسی.....
۸۸	تقسیمات و گونه‌شناسی ترور از حیث عاملان.....
۸۸	۱. تروریسم فردی.....
۸۸	۲. تروریسم گروهی (جمعی).....
۸۸	۳. تروریسم دولتی.....
۸۹	۴. تروریسم مختلط.....
۸۹	۵. تروریسم انتحاری و مؤلفه‌های آن.....
۸۹	الف) عوامل فرهنگی.....
۹۰	ب) تلقین عقیده.....
۹۰	ج) عوامل وضعیتی.....
۹۱	د) عوامل شخصیتی.....
۹۱	۶. ترور و تروریسم مقدس.....
۹۳	۷. تروریسم مسیحی.....
۹۳	نگاه‌های متفاوت تروریسم مقدس و سکولار.....
۹۴	مهم‌ترین سازمان‌های تروریستی اسلامی.....
۹۴	۱. تشکیلات تروریستی خوارج نهروان.....
۹۶	۲. سازمان تروریستی فدائیان اسماعیلیه.....
۹۹	۳. تروریسم مذهبی القاعده و طالبان.....
۱۰۳	راهکار مبارزه با تروریسم.....
۱۰۷	۳. مبانی فقهی و احکام ترور و تروریسم در فقه شیعه.....
۱۰۷	مقدمه.....
۱۰۹	صُوَرُ مختلف اعمال تروریستی.....

۱. اقدامات تروریستی گروه‌های تروریست علیه مردم مسلمان ۱۰۹
۲. اقدامات تروریستی گروه‌های تروریست علیه غیرمسلمانان ۱۰۹
- تعریف فقهی محارب و تروریست ۱۱۳
- مبانی و ادله فقهی حرمت ترور ۱۱۵
۱. کتاب ۱۱۵
- نگاه تفسیری به مفهوم «الإرهاب» ۱۱۶
- الف) بررسی آیاتی که مشتقات واژه «رهبه» در آن‌ها به کار رفته ۱۱۹
- یکم. تأملی در آیه ۶۰ سوره مبارکه انفال ۱۲۶
- دوم. تفسیر آیه شریفه از نگاه طبرسی ۱۲۸
- سوم. تفسیر آیه از دیدگاه فخر رازی ۱۲۹
- چهارم. تفسیر آیه از دیدگاه جلال‌الدین سیوطی ۱۳۱
- پنجم. دیدگاه علامه طباطبائی ۱۳۲
- ششم. پیام اصلی آیه ۶۰ سوره انفال ۱۳۶
- ب) آیاتی که به صراحت قتل نفس را حرام دانسته است ۱۳۷
- ج) آیه محاربه ۱۳۹
- د) بررسی مدرک قرآنی حکم محارب ۱۴۱
۲. سنت ۱۴۲
- فَتَنک و تفاوت آن با غیله ۱۴۳
۳. عقل ۱۵۰
- دلیل عقلی مستقل و غیرمستقل ۱۵۱
۴. اجماع ۱۵۳
- برخی از مستندات فقهی ۱۵۴
۱. ترور، قتل از روی ظلم ۱۵۴
۲. توجه شریعت اسلام به تحصیل مصالح و دفع مفاسد ۱۵۵
۳. اصل لاضرر ۱۵۶
۴. نقض آشکار حقوق بشر ۱۵۷
۵. حق حیات و حفظ حرمت خون انسان ۱۵۸
- دیدگاه‌های فقها و اندیشمندان شیعه ۱۵۹
- محارب یا تروریست در فقه شیعه ۱۵۹

۱. عصر تفسیر و تبیین یا عصر نشاط حدیثی و اجتهادی (۱۱ - ۳۲۹ق)..... ۱۵۹
۲. عصر محدثان یا عصر تبویب حدیث (۳۲۹ - ۴۶۰ق)..... ۱۶۰
- الف) محمدبن یعقوب کلینی رازی (۳۲۹ق)..... ۱۶۰
- ب) محمدبن بابویه قمی (۳۸۱ق)..... ۱۶۱
- ج) شیخ مفید (۴۱۳ق)..... ۱۶۱
- د) شیخ الطائفة طوسی (۴۶۰ق)..... ۱۶۳
۳. عصر رکود (۴۶۰-۶۰۰ق)..... ۱۶۶
- الف) ابن براج طرابلسی (۴۸۱ق)..... ۱۶۶
- ب) فضل بن حسن طبرسی (۵۴۸ق)..... ۱۶۷
- ج) قطب راوندی (۵۷۳ق)..... ۱۶۹
۴. عصر تجدید حیات فقهی (۶۰۰ - ۱۰۳۰ق)..... ۱۷۲
- الف) ابن ادریس حلی (۵۹۸ق)..... ۱۷۲
- ب) محقق حلی (۶۷۶ق)..... ۱۷۳
- ج) علامه حلی (۷۲۶ق)..... ۱۷۵
- د) شهید اول (۷۸۶ق)..... ۱۷۷
- ه) فاضل مقداد (۸۲۶ق)..... ۱۷۸
۵. عصر ظهور حرکت اخباریه (۱۰۳۰ - ۱۱۸۵ق)..... ۱۷۹
- الف) محمدبن حسن حرّ عاملی (۱۱۰۴ق)..... ۱۸۰
- ب) مولا محمدباقر مجلسی (۱۱۱۰ق)..... ۱۸۰
۶. عصر تصعید اجتهاد و نشاط فقهی (۱۱۸۵ - ۱۲۶۰ق)..... ۱۸۰
- صاحب جواهر (۱۲۶۶ق)..... ۱۸۱
۷. عصر ابداع و تطوّر فقهی (۱۲۶۰ - تا امروز)..... ۱۸۲
- الف) شیخ مرتضی انصاری (۱۲۸۱ق)..... ۱۸۲
- ب) سید ابوالقاسم خوئی (۱۴۱۳ق)..... ۱۸۲
- ج) امام خمینی (۴۰۹ق)..... ۱۸۴
- مهدورالدّم و محقون الدّم..... ۱۸۶
۱. مصادیق مهدورالدّم..... ۱۸۶
۲. دیدگاه فقهای شیعه..... ۱۸۸
۳. موارد اباحه قتل از دیدگاه فقه شیعه..... ۱۸۹

۱۹۰	۴. رعایت عدالت در برخورد با مجرمان.....
۱۹۷	۴. مبانی فقهی و احکام ترور و تروریسم در فقه حنفی.....
۱۹۷	مقدمه.....
۱۹۸	بیوگرافی امام اعظم ابوحنیفه (رضی الله عنه).....
۱۹۹	قلمرو جغرافیایی فقه حنفی.....
۲۰۲	اصول مذهب حنفیه.....
۲۰۴	روش و منهج فقهی حنفیه.....
۲۰۵	۱. کتاب.....
۲۰۶	الف) آیه محاربه.....
۲۰۷	ب) تأمین امنیت.....
۲۱۰	ج) تکفیر و تفسیق.....
۲۱۱	د) پرهیز از بدگویی و فحاشی.....
۲۱۳	۲. سنت.....
۲۱۶	۳. قول صحابی.....
۲۱۶	۴. اجماع.....
۲۱۷	۵. قیاس.....
۲۱۸	استنباط حکم تحریم ترور براساس قیاس حنفی.....
۲۱۹	۶. استحسان.....
۲۲۰	مهدورالدم و محقون الدم.....
۲۲۰	۱. مصادیق مهدورالدم.....
۲۲۲	۲. ملاک‌های امام ابوحنیفه (رضی الله عنه) و احناف.....
۲۲۴	۳. علل اباحه قتل.....
۲۲۵	الف) از بین رفتن سبب عصمت.....
۲۲۵	ب) ارتکاب جرمی که موجب قتل انسان شود.....
۲۲۶	۴. موارد اباحه قتل.....
۲۲۶	الف) فساد و تبهکاری.....
۲۲۸	ب) نفاق و دورویی.....
۲۳۰	ج) نفاق و جمود فکری.....

- ۲۳۱ ..... (د) غُلُوٌّ و تعصب مذهبی .....
- ۲۳۳ ..... نگاه کلی فقهاء و اندیشمندان حنفی .....
- ۲۳۵ ..... ۱. دیدگاه امام ابوحنیفه (رضی الله عنه) (۱۵۰ق) .....
- ۲۳۹ ..... نقد و بررسی دیدگاه امام ابوحنیفه (رضی الله عنه) .....
- ۲۴۰ ..... ۲. دیدگاه قاضی ابویوسف حنفی (۱۸۲ق) .....
- ۲۴۱ ..... ۳. دیدگاه جصاص (۳۷۰ق) .....
- ۲۴۳ ..... ۴. دیدگاه سرخسی (۴۸۳ق) .....
- ۲۴۴ ..... ۵. دیدگاه احمد کاسانی (۵۸۷ق) .....
- ۲۴۵ ..... ۶. دیدگاه قُرطبی (۶۷۱ق) .....
- ۲۴۶ ..... ۷. دیدگاه محمد عبده مصری (۱۳۱۳ق) .....
- ۲۴۷ ..... ۸. دیدگاه الجزیری (۱۳۶۰ق) .....
- ۲۵۱ ..... ۹. دیدگاه شیخ یوسف قرضاوی (۱۹۲۶م - معاصر) .....
- ۲۵۴ ..... ۱۰. دیدگاه شیخ سعید صاغر جی (معاصر) .....
- ۲۵۶ ..... ۱۱. دیدگاه صابونی (۱۹۳۰م، معاصر) .....
- ۲۵۷ ..... ۱۲. دیدگاه وهبة الزحیلی (۱۹۳۲م، معاصر) .....
- ۲۶۰ ..... ۱۳. دیدگاه محمد الزحیلی (۱۹۴۱م، معاصر) .....
- ۲۶۷ ..... کتابنامه .....

پیشگفتار

این نوشتار در صدد تحلیل و بررسی پدیده ترور و تروریسم (دهشت‌افگنی) از منظر فقه شیعی و حنفی است؛ به تعبیر دیگر تبیین اصول و مبانی فقهی و احکام ترور و تروریسم با دو رویکرد فقه شیعی و حنفی از اهداف و انگیزه‌های این تحقیق محسوب می‌شود. پدیده ترور و تروریسم، در عین اینکه به صورت ابتدایی‌اش سابقه‌ای طولانی دارد، از مفاهیم و اصطلاحات جدید و مدرن است که به تازگی وارد ادبیات سیاسی جهان شده است؛ یعنی مفهوم تروریسم از مسائل مستحدثه^۱ فقهی است که در معنا و اصطلاح جدیدش سابقه چندانی ندارد. همان‌گونه که اشاره خواهیم کرد، مفهوم تروریسم در تاریخ اسلام از گذشته‌های دور، تحت

---

۱. مسائل مستحدثه عبارت است از «هر مسئله‌ای که از موضوع جدیدی برخوردار است و به همین جهت حکم شرعی آن مخصوص نیست». اعم از اینکه آن موضوع در گذشته وجود نداشته است یا وجود داشته ولی برخی از ویژگی‌ها و شرایط و قیودش تغییر کرده و آن را موضوعی جدید جلوه داده است. قسم اول مثل کارت‌های اعتباری که سابقه ندارد؛ قسم دوم مثل مالیت بدن و خون؛ زیرا موضوع «بدن میت» یا «خون» گرچه سابقاً وجود داشته است، به جهت عدم امکان استفاده مشروع از آن، دارای مالیت نبود. ناصر مکارم شیرازی و گروهی از نویسندگان، دائرة المعارف فقه مقارن، ج ۱، ص ۴۷۴.

عناوین «فَتک»، «غیله و اغتیل»، یا «محاربه و افساد فی الارض»، مورد بحث و تحقیق پژوهشگران و نویسندگان بوده است، اما امروزه بیشتر تحت عنوان «ارهاب» یا «تروریسم» مورد بررسی قرار می‌گیرد.

مسئله تروریسم از جهات مختلف دارای اهمیت است؛ اول اینکه پدیده ترور یکی از مسائل مهم و چالش‌انگیز در سطح بین‌المللی است؛ دوم اینکه این پدیده، متأسفانه از موضوعات مهم و مبتلابه دنیای اسلام است که بسیاری از کشورهای اسلامی را به خود مشغول و درگیر ساخته است؛ سوم اینکه امروزه جهان اسلام به دلیل خشونت، ترور و تکفیر گروه‌های تکفیری و تروریستی مدعی اسلام، در مظان اتهام تروریسم قرار دارد. ذکر این نکات در روشن کردن اهمّیت پژوهش در مقوله تروریسم کافی به نظر می‌رسد؛ اما آنچه انگیزه اصلی این پژوهش به شمار می‌رود، شبهه‌زدایی و پیراسته نمودن چهره اسلام عزیز از اتهام تروریسم است. بدیهی است که باید بین مکتب اسلام، به عنوان ایدئولوژی‌ای که از تعالیم حیات‌بخش، منطقی و عقلانی برخوردار است و بیش از یک میلیارد انسان پیرو دارد، و گروه‌های منحرفِ خشونت‌طلبِ انحصارگرای تکفیری که منسوب به این مکتب هستند، تفکیک قائل شد. باید توجه کرد که ایدئولوژی اسلامی خشونت‌طلب نیست، بلکه این گروه‌های منحرف از اسلام‌اند که خشونت‌طلب‌اند؛ پس منطقی نیست که عملکرد تشکیلات و سازمان‌های افراطی اسلامی را به مکتب حیات‌بخش اسلام نسبت دهیم.

افزون بر این، پژوهش پیش‌رو، آیاتی را که شبهه تأیید تروریسم درباره‌ی آنها وجود دارد، بررسی و تجزیه و تحلیل کرده و به این نتیجه رسیده است که در قرآن کریم کمترین اشاره‌ای به جواز ترور و

ارباب‌گری وجود ندارد. همچنین در این تحقیق به توضیح و تفسیر آیاتی که بر مجازات و کیفر سخت تروریست‌ها و محارب‌ان تأکید دارند، پرداخته شده است؛ به این ترتیب اسلام نه تنها ترور و تروریسم را تأیید و ترویج نمی‌کند، بلکه بهترین راهکارها و شدیدترین مجازات‌ها را برای تروریست‌ها، محارب‌ان و مفسدان جامعه اسلامی ارائه کرده است؛ محتوای این تحقیق، این امر را به خوبی اثبات می‌کند که این مسلمانان قشری، ظاهرگرا، دگم‌اندیش و افراطی‌اند که باعث بدنامی مسلمانان در جهان معاصر شده‌اند. در پژوهش حاضر به مسائلی مانند انتحار، استشهاد و دفاع نیز پرداخته شده است. کوشش قاصر نگارنده در حد توان، دفع اتهام تروریسم از اسلام است؛ در واقع پیام این نوشته این است که چهره پاک و نورانی اسلام عزیز از این گونه کژی‌ها و انحرافات پیراسته است و اعمال جنایت‌کارانه گروه‌های خشونت‌طلب القاعده، داعش، طالبان و... را نباید به نام اسلام نوشت. اثبات این مدعا از مطالعه مجموع این رساله به روشنی به دست می‌آید؛ به این ترتیب در این مسئله که تروریسم یک پدیده جهانی است و امروزه ایدئولوژی‌های مختلف را فراگرفته است، جای تردید نیست و بر خلاف آنچه امروزه برخی از کشورهای غربی شایع کرده‌اند، تروریسم اختصاص به مکتب اسلام ندارد. آن‌گونه که والتر رایش از محققان مطالعات عرصه تروریسم نیز اذعان نموده است، تروریسم در مکتب‌ها و ایدئولوژی‌های مختلف وجود داشته و دارد. وی می‌گوید:

در واقع جنبش‌های تروریستی ادیان دیگر مانند مسیحیت، یهودیت و دین هندو، کمتر از اسلام نبوده است. اگر امروزه سخن از تروریسم اسلامی یا خاورمیانه به میان است، ظهور رژیم‌ها و گروه‌های تروریستی متعددی است که تحت عنوان اسلام، به اعمال خشونت‌بار در این منطقه مبادرت می‌ورزند؛ به عبارت دیگر دلیل

اصلی ژرف‌نگری نویسندگان به خاورمیانه چیزی جز رواج و شیوع قابل توجه تروریسم در این منطقه نبوده است.^۱ پس اینکه گاهی گفته می‌شود اسلام ذاتاً با تروریسم پیوند خورده است، اساس و مبنای درستی ندارد؛ بلکه در میان پیروان ادیان و مذاهب دیگر نیز تروریسم وجود دارد؛ از این‌رو، زمینه‌های سوءاستفاده و برداشت‌های سطحی و واپس‌گرایانه‌ای، که امروزه از آن به بنیادگرایی دینی یاد می‌شود، در تمام ادیان و مذاهب به چشم می‌خورد. وجود تروریسم با انگیزه‌های مذهبی و دینی، که در گوشه کنار جهان اتفاق می‌افتد، دلیل خوبی بر این مدعاست.^۲

با توجه به آنچه گفته شد، سؤال اصلی این تحقیق، که محور مباحث این نوشتار را تشکیل می‌دهد، عبارت است از اینک مبانی فقهی و حکم شرعی ترور و عملیات تروریستی در فقه شیعه و حنفی چیست؟ به تعبیر دیگر، اساساً نگاه فقه اسلامی، یا رویکرد دو مذهب فقهی شیعی و حنفی به عنوان دو مذهب اصلی و بزرگ اسلامی، به مسئله تروریسم چگونه است؟ به دنبال سؤال اصلی، سؤالات فرعی دیگری نیز مطرح می‌شود که پاسخ دادن به آن‌ها نیز لازم و ضروری است:

۱. تروریسم چیست؟
۲. ویژگی‌ها و شاخصه‌های اصلی تروریسم چیست؟
۳. انواع و مدل‌های مختلف ترور و تروریسم چیست؟

---

۱. والتر رایش، ریشه‌های تروریسم، ترجمه حسین محمدی نجم، مقدمه مؤلف، ص ۴.
 ۲. اقدام تروریستی وحشتناک چندی قبل، که توسط یک تروریست مسیحی در کشور نروژ اتفاق افتاد و منجر به کشته شدن حدود صد انسان بی‌گناه شد، نمونه‌ای از تروریسم مذهبی و دینی در مسیحیت باختری است. این ترور خونین که با هدف و انگیزه دینی انجام شد، توسط یک مسیحی افراطی و رادیکال صورت گرفت.

۴. مبانی فقهی حرمت (تحریم) و تقبیح ترور و تروریسم چیست؟
 بدین ترتیب، نوشتار فرارو به منظور تبیین و تحلیل ابعاد و زوایای
 پنهان پرسش‌های یاد شده و پاسخ‌گویی به آن‌ها تدوین و نگارش یافته
 است. با توجه به آنچه گفته شد، پژوهش پیش‌رو در چهار فصل
 ساماندهی شده است:

فصل اول: مفاهیم و کلیات، که در ذیل آن مفهوم ترور و تروریسم و
 مفاهیم مرتبط با آن‌ها مثل فتک، غیله و اغتیال، ارهاب، افساد و محاربه
 مورد بحث و بررسی قرار می‌گیرد. معتقدیم که عناوین فوق، به نحوی
 بر مصادیق تروریسم امروز منطبق است.

فصل دوم: انواع و گونه‌های تروریسم، که در این فصل مدل‌ها و
 گونه‌های مختلف و متفاوت ترور و تروریسم بررسی شده است.
 همچنین مهمترین سازمان‌های تروریستی اسلامی در گذشته و جهان
 امروز معرفی شده است.

فصل سوم: مبانی فقهی و حکم ترور و تروریسم در فقه شیعه؛ در این
 فصل اصول و مبانی فقهی ترور، یعنی محاربه و افساد فی الارض از منظر
 قرآن، روایات و فقه اسلامی مورد تحقیق قرار گرفته است؛ به بیان دیگر،
 تحلیل و بررسی مبانی قرآنی، روایی و برخی از مستندات فقهی حرمت
 ترور و محاربه، با رویکرد فقه شیعی، در این فصل تبیین شده است.

فصل چهارم: مبانی فقهی و حکم ترور و عملیات تروریستی از
 دیدگاه فقه حنفی؛ در این فصل و مسائل و محورهایی که در فصل سوم
 مورد بحث قرار گرفته، با رویکرد فقه حنفی تحلیل و بررسی شده است؛
 همچنین به یک دسته آیات و روایاتی که به امنیت جامعه اسلامی و
 اجتناب از خشونت و تکفیر اشاره کرده‌اند، پرداخته شده است.

در پایان هر فصل، خلاصه و چکیده مطالب آن به اختصار بیان شده است. در خاتمه نیز جمع‌بندی و ملاحظات نهایی آمده است. در این ملاحظات، به مطالب و نکات تحلیلی و انتقادی مفیدی اشاره شده است؛ از این‌رو، نکته‌های پایانی هر فصل، به ویژه نکات پایانی کتاب، عصاره دستاوردهای نگارنده از مجموع این نوشتار و بیانگر موضع و موقف رساله در موضوع تروریسم است؛ به عبارت دیگر، ملاحظات نهایی این نوشتار حاکی از فهم و تلقی راقم سطور از تعالیم و آموزه‌های دینی، به‌ویژه فقه اسلامی، است؛ لذا سعی و تلاش بر این بوده که این فهم بر معیار و مدار حق باشد؛ در عین حال خود را از لغزش و خطا مصون نمی‌دانیم؛ زیرا فقط خداوند و کسانی که او آنان را معصوم از لغزش ساخته است، مبرای از خطا و لغزش‌اند. عصمنا الله من الضلل و والله أعلم بالصواب.

محمدحنیف طاهری

قم، ۱۳ فروردین ۱۳۹۳